

Listad läsning

Att utifrån skilda syften upprätta förteckningar över böcker och andra texter har pågått i århundraden. Ofta kritiserat, ofta med intressanta resultat.

AV BJÖRN FJÆSTAD & JENNY BJÖRKMAN

Sju av åtta svenskar läser minst en bok om året, och en genomsnittlig dag är det 36 procent av den svenska befolkningen i åldrarna 9–79 år, kvinnor påtagligt mer än män, som läser böcker.¹ Det är ungefär samma andel som läser tidskrifter och kvällstidningar. Morgonpressen har, trots sina omtalade svårigheter, ännu ett fast grepp om svenska folket – tre av fyra läser en morgontidning varje dag. Och alla som kan läsa läser korta texter i en rad olika sammanhang varje dag: på skyltar utanpå och inuti butiker, utomhusreklam, förpackningar, vägmärken, firmabilar, textremsor på tv, på nätet och så vidare. De gamla läsmidierna – boken, tidskriften, dagstidningen och text-tv – står sig väl i konkurrensen om människors tid. En genomsnittlig svensk i åldern 9–79 år ägnar dagligen en timme åt sådan läsning, dessutom en och en halv timme åt internet där en stor del av tiden används till att läsa, alltså sammanlagt omkring två lästimmar.

Läsning, som enligt den gängse definitionen innebär både avkodning av skrivtecken och tolkning av samma

tecken, är således en tämligen vardaglig sysselsättning för de flesta, något vi vanligen gör utan att tänka efter. Ändå är läsning långt ifrån okomplicerat. Att lära sig läsa kräver lång tid och mycket övning. Läsningen anses dessutom hotad, och rapporter om den sviktande läsförmågan är legio. Läsförmåga brukar i de här sammanhangen skiljas från läskunskap, och att kunna läsa i teknisk mening garanterar inte att man förstår, det vill säga har förmåga att läsa. I värsta fall antas en bristande läsförmåga till och med hota demokratin. Men dit är det ännu långt, och i dag diskuteras snarare barns, framför allt pojkars, bristande intresse för bokläsning. Den senaste internationella PIRLS-mätningen (*Progress in International Reading Literacy Study*) visar att svenska fjärdeklassare försämrats ytterligare vad gäller konsten att läsa, framför allt förmågan att läsa fak-tatexter. Och det är både pojkar och flickor som blivit sämre sedan 2006.

För dem som kan och gillar att läsa, både barn och vuxna, kan läsningen vara ett äventyr, och det är alltså

ALEF – FÖRSTA BOKSTAVEN I DET HEBREISKA ALFABETET

många som läser i dag. Åtminstone är det många som köper böcker. Det trycks och säljs mer böcker än någonsin, även om den absoluta försäljningstoppen både i Sverige och internationellt kan ha nåtts för några få år sedan.² Hittills har runt 130 miljoner böcker publicerats i världen, enligt Google.³ Bara i Sverige ges det ut runt tiotusen titlar varje år, grovt räknat.

Inte undra på att det uppstår behov av sortering. Det finns rekommendationslistor för varje tänkbar litterär smak liksom för varje yrke, hobby och ideologi. Vissa listor är så korta att de omfattar endast ett verk – som världens mest lästa bok, vilket brukar anses vara Bibeln (som för övrigt själv utgör en lista över närmare sjuttio böcker). Bibeln toppar även listan över världens mest tryckta böcker med 3,9 miljarder exemplar. Tvåa lär vara en bok med citat av ordförande Mao, som getts ut i över 830 miljoner exemplar. Trea är serien om Harry Potter som hittills tryckts i 400 miljoner exemplar.

Andra möjliga epitet är världens minsta bok (antag-

ligen *Teeny Ted from Turnip town*, 70 x 100 mikrometer, läsbar endast med elektronmikroskop) och världens mest avskydda bok (kanske Hitlers *Mein Kampf* eller rentav Dawkins *Illusionen om Gud*). En längre lista över just förhatliga böcker – sammanlagt över fyratusen titlar – utgörs av Vatikanens så kallade Index, som under mer än fyrahundra år, ända fram till 1966, var en katalog över förbjuden läsning för katoliker.

När man kommer in på det motsatta och betydligt trevligare ämnet världens bästa bok blir det svårare. Men även här finns i viss mening ett rättfram svar. *The World's Best Book* utgavs i september 2008 och är en variant av *Guinness rekordbok*. Den ser inte ut att finnas på något bibliotek i Sverige, men några svenska bibliotek har boken *The World's Best Books: Homer to Hemingway – 3000 books of 3000 years*, första upplagan 1953.

Kan man överhuvudtaget peka ut världens bästa bok? Tja, år 2002 utsågs *Don Quijote* av Miguel de Cervantes till just det. Bakom utnämningen stod norska bokklubbar som bett hundra välkända författare från drygt femtio länder världen över att lista de bästa skönlitterära böckerna någonsin. Listan, kallad Verdensbiblioteket⁴, omfattar hundra böcker (de övriga nittionio utan rangordning) med *Pippi Långstrump* som enda inslag från Sverige. Flest verk på listan, fyra, har Fjodor Dostojevskij. Elva år tidigare ordnade den numera nedlagda tidskriften *Boken* en liknande omröstning bland svenska experter och skapade en icke-rangordnad lista över världens hundra bästa böcker, också kallad Världsbiblioteket⁵, men eftersom inte bara de sakkunniga var svenskar utan också författarna till mer än en fjärdedel av böckerna, är namnet en smula missvisande.

Så, nej, naturligtvis går det inte att säga vilken som är den bästa boken – men ändå görs det hela tiden. Det kan ske rakt på sak, som i de tre Augustjuryerna vilka har det uttalade uppdraget att varje höst nominera årets sex bästa svenska böcker inom skön-, fack- res-

pektive barn- och ungdomslitteratur. Men oftast är utpekandet indirekt, exempelvis i form av böcker som tas upp till behandling i litteraturundervisningen i skolan och på högskolan. Här styr läroböckerna och lärarna. Redan 1868 kom första upplagan av *Läsebok för folkskolan* (senare namnändrad till det mer auktoritativa *Folkskolans läsebok*), en antologi över nationell diktning samt kortare historiska, geografiska och naturvetenskapliga texter, främst men inte enbart om svenska förhållanden. Boken förmedlade fakta, gav lästräning och utgjorde norm för moralisk, religiös, social och nationell fostran. Den utgavs i ett tjugotal upplagor och varianter ända fram till 1951. Ett annat exempel på en lista över sanktionerade författare för främst gymnasiebruk är "fuskboken" (eller med ett finare ord: repeteriet) *Från Eddan till Ekelöf*, som ytterst kortfattat redogjorde för viktiga basfakta om ett antal utvalda författare. Första upplagan utgavs redan 1945, och sedan trycktes sjutton upplagor under ett kvartssekel framåt.

Frågan om de bästa böckerna – mest läsvärda, mest banbrytande, mest inflytelserika, "viktigaste" – är inte bara svår utan också djupt kontroversiell. Man närmar sig nämligen begreppet kanon, med betoning på första stavelsen. Det i Sverige mest kända exemplet är antagligen det danska. På initiativ av dåvarande kulturministern Brian Mikkelsen tillsattes på våren 2005 sju utredningsgrupper med uppgift att välja ut verk inom lika många konstnärliga kategorier, varav litteratur var en. Den danska kulturkanon presenterades i början av 2006. Urvalet av böcker kan säkert ses som balanserat och rimligt, men såväl idén att upprätta en kanon som processen att tillskapa den och dess konkreta innehåll kom – självklart – att kritiserats från olika håll.

Antagligen hade den danska kulturkanon gått ganska obemärkt förbi den svenska debatten såvida inte riksdagsledamoten och prästen Cecilia Wikström i en

DUBBELHELIXEN: DNA-STRUKTUR SOM AVLÄSES

debattartikel⁶ under valrörelsen 2006 föreslog att även Sverige skulle skapa en litterär kanon, utvald av exempelvis Svenska Akademien. Hon skriver: "En sådan kanon skulle innehålla exempelvis Bellmans epistlar, Lagerlöfs Nils Holgersson, Mobergs emigrantepos, Tomas Tranströmers dikter eller delar ur Kerstin Ekmans skönlitterära produktion." Kanons syfte skulle vara att utgöra "verktyg för en fördjupad kulturpolitisk debatt", "erbjuda en viktig vägledning till skolmyndigheter och kommuner" samt "stimulera ungdomars läsning, vare sig de har tillgång till svenska böcker hemma eller inte". I en uppföljande debattartikel⁷ av Wikström anges följande exempel på författare som lämpliga att ingå i en svensk kanon: Heliga Birgitta, Astrid Lindgren, August Strindberg samt ovan nämnda Bellman, Ekman och Tranströmer, och hon skriver även att vi inte får "glömma arbetarförfattarna, som exempelvis Moa Martinson, Ivar Lo-Johansson och Vilhelm Moberg".

Förslaget om en litteraturkanon gav upphov till en livlig – några skulle säga hätsk – kulturdebatt som varade i månader. Kritiken kan kokas ner till två punkter: dels att bokförteckningen skulle få karaktär av officiellt och begränsande påbud, kanske rentav så att viktiga böcker som ogillades av det kulturella eller politiska etablissemanget skulle utelämnas, dels att den i vårt nya mångkulturella samhälle kunde uppfattas som nationalistisk. Det skulle – med några undantag – kunna bli en lista över medelålders eller avlidna vita heterosexuella män födda och uppväxta i Sverige (eller Finland) med svenska som modersmål, av medelklassbakgrund och med god utbildning.

Sex år senare, hösten 2012, var kulturklimatet lite annorlunda, så när tidskriften *Neo*⁸ lanserade sin lista kallad ”50 böcker som formade Sverige” blev reaktionerna mest roade. Ett viktigt skäl var nog att listan inte presenterades som en kanon – föreskriven läsning – utan angavs omfatta böcker som bidragit till att sätta prägel på det svenska samhället. Förteckningen utformades av ”några av Sveriges mest kända litterära profiler” (som visade sig vara tre vita män med en medianålder på 65 år) och kallades ”ultimat”. De femtio skön- och facklitterära böckerna är inte rangordnade utan presenteras kronologiskt med början i *Äldre Västgötalagen* från 1200-talet och går via exempelvis *Hertha* (1856) och *Rättan i pizzen* (1986) till – tämligen överraskande men kanske framsynt – *Snabba cash*, utgiven 2006.

Att peka ut sin egen samtids viktigaste böcker är förstås inte helt lätt. Det blir inte minst tydligt om man tittar på liknande listor som har några år på nacken. När de svenska folkbiblioteken och Sveriges Allmänna Biblioteksförening år 1997 anordnade en omröstning om århundradets 100 bästa svenska böcker toppas listan visserligen av Vilhelm Mobergs utvandrarepos, som fått dubbelt så många röster som tvåan Astrid

Lindgrens *Pippi Långstrump* (båda finns med på Neos lista). Trea är *Bröderna Lejonhjärta*, och böckerna om Emil, Mio och Ronja ligger också på listans tio-i-toppp, vilket vittnar både om Astrid Lindgrens omåttliga popularitet och om hur högt barnböcker värderas i Sverige. Lindgren är inte heller den enda barnboksförfattaren på listan, här finns bland andra Maria Gripe, Gunilla Bergström och Sven Nordqvist.⁹ Men frågan är om dagens läsare verkligen skulle sätta Henning Mankells *Steget efter* (som kom ut just 1997) före verk som *Efter floden* av P. C. Jersild och Märta Tikkanens *Århundradets kärlekssaga*, vilka upptar de två sista platserna på listan.

Ett annat försök att lyfta fram böcker med vittfamlande konsekvenser gjordes hösten 2012 av den brittiska tidskriften *New Scientist*¹⁰, som bad sina läsare rösta fram de mest inflytelserika vetenskapliga böckerna genom tiderna. De fem första blev *On the Origin of Species* av Charles Darwin, *A Brief History of Time* av Stephen Hawking, *The Selfish Gene* av Richard Dawkins, *The Double Helix* av James Watson och *Silent Spring* av Rachel Carson; alla utom den förstnämnda från andra halvan av 1900-talet. Att inte få med Euklides *Elementa* från omkring år 300 f.v.t. kan inte ses som annat än ohistoriskt. Detta verk, omfattande tretton böcker, har haft ett enormt inflytande och sägs vara den mest spridda skriften i västerlandet näst Bibeln.¹¹ En annan gammal grek vars vetenskapliga verk hade mycket stora återverkningar i ett par tusen år är Aristoteles.

I dag har alla nätbokhandlare försäljningslistor över sina mest sålda böcker – tio-i-topplistor finns över alla upptänkliga genrer. Och för att locka oss att köpa mer, upprättas blixtsnabbt nya listor, baserade på det val vi själva just gjort: ”Kunder som köpt denna bok har även köpt dessa . . .”. Inom en inte alltför avlägsen framtid, där läsaren lämnar ännu tydligare avtryck vid skärmen, finns förstås möjligheter att göra andra och mer intri-

kata listor: ”Du som gillade den här boken kommer också att tycka om ...”, och så vidare. Sådana listor kan i viss mån ta över bokrecensionernas diskussion om vilka böcker som är bäst i en tid när fler böcker än någonsin ges ut och det är svårt att få överblick över bokfloderna.

Trots dagens enorma bokutgivning har dygnet dock inte blivit längre, vi har inte fått mer tid att läsa alla böcker som ges ut, och vi ägnar inte uppenbart mer tid åt läsning. Enligt Edward Nawotka från nättidskriften *Publishing Perspectives* läser den genomsnittliga västerlänningen i dag 36 000 ord om dagen – det motsvarar en tredjedels roman – och den största delen av de orden kommer från digitala källor. Vid sekelskiftet 2000 sades det att 20 procent av all information var digital, i dag (bara 13 år senare) sägs 98 procent av all information vara digital.

Men vad gör digitaliseringen med vår läsning? Det finns de, exempelvis redaktören Mats Jonsson på tidningen *Galago*, som befarar att digitaliseringen faktiskt inte ökar vårt läsande trots att tillgängligheten blir större. I stället är Jonsson rädd för att klassiska och tidigare exklusiva bastioner för läsning som toaletter och kollektivtrafiken håller på att falla, för det vi läser på våra skärmar är inte böcker.¹² Varken smarta telefoner eller surfplattor är byggda för bokläsning, och konkurrensen från den rena underhållningen blir därför hård. Detta märks inte minst i kollektivtrafiken där pocketböcker förr var en vanlig syn, men där allt fler i dag ägnar sig åt sin egen lilla skärm. Det är naturligtvis möjligt att folk läser på skärmarna, men det tycks som om spel, socialt nätverkande och jobbrelaterad mejlkorrespondens dominerar. Även om det stämmer att vi läser 36 000 ord om dagen, är risken alltså stor att de orden inte kommer från längre sammanhängande texter i artiklar eller böcker utan snarare från en rad olika fragmenterade källor.

Sedan kan man förstås fråga sig vad tillgänglighet och utbud betyder på sikt. I dag är det lätt att ta med sig ett helt bibliotek på semestern, men läser vi mer? Eller gör överflödet på titlar och de oändliga valmöjligheterna att vi blir lata? När vi alltid kan klicka oss vidare till en annan roligare, snabbare, mer direkt text (eller för den delen annan underhållning), finns risken att vi väljer bort det komplicerade, svårtuggade, det som kräver längre startsträckor, som tycks tråkigare och som kanske kräver att vi verkligen koncentrerar oss.

Möjligen är det just detta som syns i vår tids stora fascination för deckare. I den statliga Litteraturutredningens nyliga betänkande¹³ redovisas intressant statistik i detta avseende. År 1949 var dessa de fem mest lästa författarna i Sverige (i rangordning): Jan Fridegård, Sven Edvin Salje, Sigge Stark (Signe Björnberg), Ivar Lo-Johansson och Vilhelm Moberg – huvudtemana synes vara landsbygd, fattigdom och romantik, och flera av författarnamnen är starka än i dag. År 2010 var följande de fem mest utlånade på biblioteken: Nora Roberts, Mari Jungstedt, Alexander McCall Smith, Håkan Nesser och Henning Mankell – romantik finns kvar men framför allt har kriminalromanerna tagit över (med visst inslag av humor). De fem mest sålda böckerna alla kategorier år 2010 var *Hundraåringen som klev ut genom fönstret och försvann* av Jonas Jonasson, *Tre sekunder* av Anders Roslund & Börge Hellström, *Hypnotisören* av Lars Kepler, *Dyngkåt och hur helig som helst* av Mia Skäringer och *Den dubbla tystnaden* av Mari Jungstedt – humor, deckare och en ”bekännelsebok”; intressant nog alla fem av svenska författare. De fem mest översatta svenska författarna år 2010 var Astrid Lindgren, Henning Mankell, Stieg Larsson, Håkan Nesser och Martin Widmark. Den sistnämnde toppar också statistiken för mest utlånade författare i de svenska folk- och skolbiblioteken år 2011 med 1,4 miljoner utlån.

Så, kära läsare av dessa rader, för att travestera Dagerman – att läsa är både att dö en smula och att leva en smula. Den här antologin har vi sammanställt just

för dig som älskar att läsa, som blir berörd av att läsa, som tycker att det är viktigt att läsa och som inte kan tänka sig ett liv utan läsning.

-
1. "Mediedagen 2011: Brutto 6 timmar och 7 minuter", *Medienotiser* nr 1, 2012, Nordicom-Sverige.
 2. Kjell Bohlund: "Kris i bokbranschen?", i *Bokmarknaden* 2012, rapport från Svenska Förläggareföreningen och Svenska Bokhandlareföreningen, 2012.
 3. Leonid Taycher: "Books of the world, stand up and be counted! All 129,864,880 of you", *Google Books Search*, 2010, <http://booksearch.blogspot.se/2010/08/books-of-world-stand-up-and-be-counted.html> [hämtat 3 januari 2013].
 4. www.bokklubben.no/SamboWeb/side.do?dokId=62880 [hämtat 9 januari 2013].
 5. <http://sv.wikipedia.org/wiki/Världsbiblioteket> [hämtat 9 januari 2013].
 6. "Skapa svensk litteraturkanon", *Sydsvenskan* 22 juli 2006.
 7. "Därför behövs litteraturkanon", *Svenska Dagbladet* 29 juli 2006.
 8. "Böckerna som formade Sverige", *Neo* nr 5, 2012.
 9. http://lib.kokkola.fi/kirjallisuusiiri/sveriges_basta_bocker.htm [hämtat 22 januari 2013].
 10. "Mr Darwin's book", *New Scientist* 29 september 2012.
 11. <http://sv.wikipedia.org/wiki/Elementa> [hämtat 25 januari 2013].
 12. <http://matsjonssonbloggen.blogspot.se/2011/04/bokkoparens-sjalvbedrageri.html> [hämtat 9 januari 2013].
 13. *Läsarnas marknad, marknadens läsare. En forskningsantologi*. SOU 2012:10, red. Ulla Carlsson & Jenny Johannisson.